

Тема №1. Сутність фінансів, їх функції і роль.

1. *Сутність і характерні ознаки фінансів.*
2. *Специфічні сфери, функції фінансів та їх характеристика .*
3. *Фінансові ресурси: суть, класифікація, джерела формування та напрямки використання.*

1. Сутність і характерні ознаки фінансів.

Фінанси є однією з найбільш важливих і складних економічних категорій. Без них неможливе функціонування держави й діяльність юридичних і фізичних осіб, оскільки саме вони забезпечують вартісний рух створеного в суспільстві валового внутрішнього продукту (ВВП), відображаючи досить складні відносини, що виникають при цьому.

Матеріальною основою існування фінансів є *гроші*. Гроші виконують різні функції, основою з яких можна назвати функцію загального еквівалента – товару, який слугує вимірником цінностей та вартості інших товарів, робіт та послуг. На відміну від них фінанси є відносинами, тобто інструментами накопичення та розподілу суспільного багатства, що здійснюється за допомогою грошових коштів. При цьому основне їх призначення полягає в тому, щоб шляхом створення грошових доходів і фондів забезпечити потреби держави і суб'єктів господарювання у грошових коштах, а також контроль за їх витрачанням.

Матеріальним джерелом фінансів, є національних доход (НД — це сукупність усіх доходів в економіці домашніх господарств і підприємців незалежно від того, де вони використовують ресурси – у своїй країні чи за кордоном.).

Фінансам властиві одночасно такі ознаки:

- 1) це завжди грошові відносини
- 2) це грошові відносини, що виникають за наявності держави
- 3) відносини стосовно перерозподілу розподіленого сукупного продукту.

***Фінанси** - сукупність грошових відносин, пов'язаних з формуванням, мобілізацією й розміщенням фінансових ресурсів, і з обміном, розподілом і перерозподілом вартості створеного на основі їхнього використання валового внутрішнього продукту, а за певних умов і національного багатства.*

Національне багатство — це сукупність матеріальних благ і духовних цінностей, нагромаджених суспільством за всю його історію. Масштаби, структура і якісний рівень національного багатства визначають економічну могутність країни, потенціал її наступного соціально-економічного розвитку.

Розглядаючи сутність фінансів, розрізняють певні складові таких відносин:

- відносини, спрямовані на створення та використання централізованих фондів держави;
- відносини, що виникають під час розподілу і перерозподілу ресурсів (суспільних благ) шляхом використання державного бюджету, місцевих бюджетів і позабюджетних фондів;
- відносини, спрямовані на створення і перерозподіл фондів суб'єктів господарювання.

Головна ознака, що визначає сутність і форму функціонування фінансів, — рух грошових потоків, у якому відображаються такі фінансові відносини, як:

- обмін, зокрема, у вигляді оплати рахунків за товари і послуги;
- розподіл і перерозподіл — у вигляді сплати податків, виплати дивідендів, отримання субсидій, надходження від розміщення акцій, одержання кредиту, надходження оплати за товари, роботи, послуги тощо.

Фінанси — це грошові відносини, що виникають:

- між підприємствами в процесі придбання товарно-матеріальних цінностей;
- підприємствами під час реалізації товарів і послуг;
- державою та підприємствами у процесі сплати податків;
- підприємством і громадянами під час внесення ними податків та добровільних платежів;
- окремими ланками бюджетної системи (державний кредит, місцеві бюджети, державний бюджет та ін.);
- підприємствами та банками в процесі розрахунків з постачальниками, отримання та повернення кредитів;

2. Специфічні сфери, функції фінансів та їх характеристика.

Сутність кожної економічної категорії детально розкривається в її функціях, які характеризують суспільне призначення даної категорії. **Функції "фінанси":**

- розподільча;
- контрольна.

Розподільча функція фінансів полягає в тому, що за допомогою фінансового механізму розподіляється та перерозподіляється вартість національного доходу між різними суб'єктами господарювання та напрямками цільового використання.

Розподільча функція фінансів реалізується в процесі первинного розподілу, перерозподілу та вторинного розподілу вартості ВВП і НД.

Первинний розподіл — це розподіл новоствореної вартості й формування первинних доходів суб'єктів, які беруть участь у створенні ВВП. Первинними доходами на цій стадії є: у фізичних осіб — заробітна плата, у юридичних осіб — прибуток, у держави — прибуток державного сектора, що централізується у бюджеті, надходження від державних послуг, ресурсів, угідь, а також непрямі податки.

Перерозподіл охоплює процеси формування централізованих і децентралізованих фондів. До централізованих належать: загальнодержавні (бюджет і державні цільові фонди), відомчі (фонди міністерств, відомств), корпоративні (фонди корпоративних об'єднань).

Вторинний розподіл включає розподіл через бюджетні сферу фінансових ресурсів між регіонами, галузями виробництва, сферами виробництва, окремими верствами населення.

Співвідношення обсягу бюджету і ВВП — важлива економічна проблема, зумовлена особливостями функціонування моделі економіки конкретної держави.

Сутність контрольної функції полягає в тому, що фінанси - це інструмент контролю за діяльністю суб'єктів обмінно-розподільних відносин. Контрольна функція фінансів спрямована

на вирішення таких основних завдань:

- пошук резервів збільшення доходів, прибутку, підвищення рентабельності та платоспроможності
- своєчасне виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом, суб'єктами господарювання, банками
- ефективний цільовий розподіл та використання фінансових ресурсів.

3. Фінансові ресурси: суть, класифікація, джерела формування та напрямки використання.

За матеріальним змістом, *фінанси* — це фонди грошових коштів цільового призначення, які в сукупності є фінансовими ресурсами країни.

У категорії "фінанси" розрізняють централізовані й децентралізовані фінанси.

Централізовані фінанси - це економічні відносини, пов'язані з формуванням і використанням фондів коштів держави, які акумулюються в державному бюджеті й цільових фондах.

Децентралізовані фінанси - це економічні відносини, які охоплюють оборот грошових фондів підприємств.

Фінанси формують централізовані й децентралізовані фонди фінансових ресурсів на рівні підприємств і держави. У процесі використання цих фондів виникають ситуації, коли на одному підприємстві з'являються тимчасово вільні кошти, а на іншому — потреба в них.

Фінансові ресурси - це сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання. Вони характеризують фінансовий стан економіки і водночас є джерелом її розвитку, формуються за рахунок різних видів грошових доходів, надходжень, а використовуються на розширене відтворення, матеріальне стимулювання, задоволення соціальних та інших потреб суспільства.

Формування фінансових ресурсів здійснюється з різних джерел:

- держави - з держбюджету, позабюджетних фондів;
- регіону - з місцевих бюджетів, регіональних фондів;
- підприємств - це власні й позикові кошти.

Головним джерелом фінансових ресурсів є національний дохід, тобто знову створена в суспільстві вартість та ВВП – сума валових продуктів усіх галузей економіки.

Розрізняють два види фінансових ситуацій країни: *нормальну й кризову*. При нормальній фінансовій ситуації основним об'єктом фінансових відносин є ВВП, а національне багатство використовується тільки в частині зайвих ресурсів. При кризовій фінансовій ситуації ВВП не вистачає для формування доходів і фінансових ресурсів, тому розпродається національне багатство.

Одним з елементів фінансових ресурсів є **фінансові резерви** - це особлива група фондів коштів, де накопичуються засоби, які на якийсь час вилучаються з обороту, а використовуються у випадках збоїв у процесі суспільного виробництва.

Вирізняють два основних напрямки фінансового впливу на процес суспільного розвитку:

- ✓ фінансове забезпечення потреб розширеного відтворювання
- ✓ фінансове регулювання та фінансове стимулювання економічних і соціальних процесів.

Фінансове забезпечення – це поняття потреб фінансового відтворювального процесу за рахунок власних та залучених коштів. Фінансове забезпечення відтворювального процесу здійснюється у таких формах:

- бюджетне фінансування на безповоротних засадах
- кредитування – надання коштів на принципах повернення, платності, строковості, забезпечення
- самофінансування – фінансування діяльності підприємства за рахунок власних фінансових ресурсів
- оренда (лізинг) – процес вкладання грошей в об'єкти з розрахунком отримання додаткового доходу.

Фінансове регулювання та фінансове стимулювання економічних і соціальних процесів здійснюються через систему оподаткування, встановлення рівня митних податків на імпортовані товари та сировину, норми амортизаційних відрахувань, орендну плату, штрафи, фінансові пільги, санкції та ін.

Тема №2. Фінансова система України.

- 1. Структура та принципи побудови фінансової системи*
- 2. Об'єкти і суб'єкти управління фінансами.*

1. Структура та принципи побудови фінансової системи

Фінанси являють собою досить складне суспільне явище. *Фінансові відносини* – це відносини, що виникають між економічними суб'єктами, *фін діяльність* – це тим, чим вони займаються, *фін політика* – це те, що впливає на економічний суб'єкт у вигляді певних важелів, а *фінансова система* – це сукупність всіх економічних суб'єктів, що діють за умов певного законодавства в одній країні.

Фінансову систему розглядають за двома категоріями: за внутрішньою структурою та організаційною будовою.

За внутрішньою структурою — це сукупність відокремлених та взаємопов'язаних підсистем і ланок, які відображають специфічні форми та методи фінансових відносин.

За організаційною будовою — це сукупність фінансових органів, які управляють грошовими потоками в економіці та характеризують систему управління фінансами у країні.

Ланка фінансової системи є відособленою частиною фінансових відносин, її відокремлення проводиться за ознакою наявності або відособленого фонду фінансових ресурсів.

В основі побудови фінансової системи України лежать такі принципи:

- ✓ розподіл фінансових ресурсів на централізовані та децентралізовані
- ✓ самостійності (кожна ланка фінансової системи є самостійною і відмінною від іншої)
- ✓ єдності (ланки фінансової системи тісно пов'язані між собою за допомогою системи фінансових відносин у зв'язку з розподілом і перерозподілом фінансових ресурсів)
- ✓ функціонального призначення ланок фінансової системи (адміністративно-територіальний принцип).

2. Об'єкти і суб'єкти управління фінансами.

Управління в економіці - це свідоме спрямування економічних і соціальних процесів для досягнення збалансованості, пропорційності й оптимальності.

В фінансах управління означає процес впливу на фінансові відносини, фінансові ресурси, їх організацію для реалізації фінансової політики. Крім того, управління фінансами можна визначити як сукупність всіх органів апарату управління всіх рівнів та їх управлінських дій.

Метою фінансового управління є забезпечення необхідними фінансовими ресурсами та підвищення ефективності фінансової діяльності.

Предметом фінансового управління є регулювання фінансових потоків. При цьому об'єктом управління фінансами є фінансові відносини у сфері грошового обігу, централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів, що створюються і використовуються в усіх

ланках фінансової системи держави.

Суб'єктом управління фінансами є фінансовий апарат системи органів управління в державі, галузі, на підприємстві, тобто на всіх рівнях.

Управління фінансами - це сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу суб'єктів управління на формування і використання фінансових ресурсів.

Фінансова система являє собою доволі складний механізм. Ефективність її функціонування залежить від двох визначальних чинників. По-перше, від налагодженості фінансових відносин у суспільстві. По-друге, ефективне функціонування фінансової системи залежить від організації управління нею.

Управління фінансами, як і будь-якою іншою системою, включає дві основні складові: органи управління та форми і методи управлінської діяльності. У світовій теорії і практиці широкого визнання набув фінансовий менеджмент як наука про управління фінансовою діяльністю. Зміст фінансового менеджменту визначається функціями управління: розроблення стратегії, планування тактики реалізації стратегії, організація виконання розроблених планів, облік і контроль.

Основним завданням органів управління фінансовою системою є забезпечення злагодженості у функціонуванні окремих сфер і ланок фінансових відносин. Це досягається чітким розмежуванням функцій і повноважень між фінансовими органами та інституціями.

Загальне управління фінансами відповідно до Конституції України покладено на вищі органи державної влади — Верховну Раду України, Президента, уряд.

Тема №3. Фінансова політика і фінансовий механізм.

1. Фінансове планування і прогнозування: суть, принципи, методи, завдання. Система фінансових планів. Фінансові норми і нормативи; фінансові ліміти і резерви; фінансові стимули і санкції.

2. Фінансовий механізм і його елементи

1. Фінансове планування і прогнозування: суть, принципи, методи, завдання. Система фінансових планів. Фінансові норми і нормативи; фінансові ліміти і резерви; фінансові стимули і санкції.

Складовими елементами фінансового механізму є фінансове планування і прогнозування. У процесі фінансового планування і прогнозування визначаються обсяги фінансових ресурсів, які створюватимуться в державі в цілому, обсяги ресурсів, що зосереджуватимуться й розподілятимуться через бюджетну систему, та інші фінансові інститути, а також тих, які перебуватимуть у розпорядженні підприємницьких структур і населення.

Фінансове планування - діяльність зі складання планів формування, розподілу і використання фінансових ресурсів на рівні окремих суб'єктів господарювання, їх об'єднань, галузевих структур, територіально-адміністративних одиниць, країни в цілому.

Об'єктом фінансового планування є фінансові ресурси, що утворюються в процесі розподілу й перерозподілу ВВП.

Основні завдання фінансового планування:

- 1) визначення обсягу і джерел фінансових ресурсів по всіх централізованих і децентралізованих фондах, їх розподіл між матеріальною і нематеріальною сферами;
- 2) стимулювання зростання виробництва;
- 3) концентрація фінансових ресурсів на найбільш важливих напрямках економічного і соціального розвитку держави;
- 4) узгодження основних параметрів фінансових планів зі всіма іншими показниками плану економічного і соціального розвитку, забезпечення збалансованості матеріальних, трудових і фінансових ресурсів;
- 5) визначення фінансових взаємовідносин суб'єктів економічної діяльності з фінансово-кредитною системою.

Принципи фінансового планування:

- наукова обґрунтованість планів, що припускає збалансованість усіх фінансових, матеріальних і трудових ресурсів;
- предметно-цільовий принцип, що передбачає визначення конкретного призначення фінансування, забезпечує цільову спрямованість у використанні фінансових ресурсів.

Методи фінансового планування:

- ✓ нормативний метод фінансового планування полягає в тому, що під час розрахунку фінансових показників за основу беруться фінансові нормативи, до яких належать норми

- амортизаційних відрахувань, рентабельність окремих видів товарів, робіт та послуг, ставки заробітної плати, норми відрахувань до фондів соціального призначення тощо;
- ✓ розрахунково-аналітичний метод фінансового планування ґрунтується на фактичних показниках фінансової діяльності в попередні звітні періоди. На основі базових показників, а також коефіцієнтів, що характеризують зміни умов діяльності, розраховують фінансові показники на плановий період. Це досить трудомісткий метод, погребує значної аналітичної роботи, але на сьогодні його застосування є найреальнішим;
 - ✓ балансовий метод у фінансовому плануванні передбачає відповідність видатків джерелам їх покриття, ув'язку всіх розділів фінансового плану, фінансових і виробничих показників, внаслідок чого досягається збалансованість плану;
 - ✓ метод економіко-математичного моделювання ґрунтується на розробці математичної моделі фінансової діяльності підприємства або держави в плановому періоді.

Результатом фінансового планування є різні види фінансових планів і прогнозів.

Фінансовий план - це план формування і використання фінансових ресурсів.

Всі фінансові плани поділяються на дві великі групи — зведені й індивідуальні.

Зведені фінансові плани поділяються на:

- загальнодержавні,
- плани окремих господарських об'єднань (промислово-фінансових груп, концернів, асоціацій тощо);
- територіальні.

Індивідуальні - це фінансові плани окремих підприємницьких структур.

За тривалістю дії розрізняють:

- 1) перспективні фінансові плани (на період понад один рік);
- 2) поточні (на один рік);
- 3) оперативні (на квартал, місяць).

Фінансові плани складають усі ланки фінансової системи. Причому форма фінансового плану, склад його показників відображають специфіку відповідної ланки фінансової системи. Так, підприємства й організації, що функціонують на комерційній основі, становлять баланс прибутків і видатків, платіжний календар, бізнес-план; бюджетні установи, які здійснюють некомерційну діяльність - кошторис доходів і видатків; страхові компанії, суспільні об'єднання фінансові плани; органи державної влади - бюджети різних рівнів.

Важливими елементами фінансового механізму є фінансові норми, нормативи, ліміти, резерви, стимули - їх ще називають фінансовими важелями.

Фінансові норми умовно поділяють на чотири групи.

До першої належать норми, що централізовано затверджуються органами законодавчої та виконавчої влади - ставки заробітної плати, розмір стипендій, ставки податків, деяких видів зборів і відрахувань.

До другої групи належать норми, що ґрунтуються на матеріальних потребах. Це норми витрат на харчування в дошкільних та інших закладах освіти й охорони здоров'я, норми витрат на медикаменти, освітлення, опалення тощо.

Третю групу становлять норми, що визначаються міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади. Це, зокрема, норми значної частини витрат бюджетних установ.

Четверта група - це норми і нормативи, що характеризують пропорції економічного та соціального розвитку. На сьогодні ця група найменш досліджена.

Ліміти є певним обмеженням на витрати в інтересах держави, підприємця або громадянина.

Резерви мають нейтралізувати вплив не передбачуваних факторів, що можуть виникнути в майбутньому.

Фінансові стимули передбачають застосування як матеріального заохочення, так і економічних санкцій.

У фінансових важелях важливе місце займають фінансові санкції як особливі форми організації фінансових відносин, покликані посилити матеріальну відповідальність суб'єктів господарювання щодо виконання взятих зобов'язань (договірних умов, сплати податків і зборів тощо). В умовах ринку роль фінансових санкцій значно зростає. Найпоширенішими серед них є штраф і пеня.

Штраф – це спосіб матеріального впливу на винних у порушенні законодавства, угод або чинних правил. Накладається, як правило, в твердій грошовій сумі.

Пеня – застосовується у разі несвоєчасного виконання грошових зобов'язань і нараховується за кожен день прострочення. Розмір пені встановлюється у процентах від суми простроченого платежу.

Важливою складовою фінансового механізму є управління фінансами. Це процес управління формуванням і використанням фондів фінансових ресурсів на рівні держави, підприємницьких структур, інших господарських об'єднань і громадян, якщо вони здійснюють фінансові операції, за допомогою специфічних прийомів і методів.

В управлінні фінансами виділяють об'єкти і суб'єкти управління. Об'єктом є централізовані й децентралізовані фонди фінансових ресурсів, що створюються і використовуються в усіх ланках фінансової системи.

Суб'єкт управління - держава (в особі законодавчих і виконавчих, зокрема фінансових органів), фінансові служби підприємств, організацій, установ, міністерств і відомств.

2. Фінансовий механізм і його елементи

Фінанси, як економічна категорія, здійснюють вплив на соціально-економічний розвиток країни через фінансовий механізм, який відображає напрямки, характер і сутність функціонування фінансів у суспільстві.

В економічній літературі поняття "фінансовий (фінансово-кредитний) механізм" використовується досить широко. Але єдиної думки щодо його визначення та його складових не існує. Серед розмаїття визначень і підходів вчених та практиків до поняття "фінансовий механізм" найбільшої уваги заслуговують два аспекти, два підходи до розуміння суті фінансового механізму.

Перший підхід полягає в тому, що під фінансовим механізмом розуміють функціонування самих фінансів. [Матеріальним відображенням фінансових відносин є грошові потоки. Організація цих потоків, порядок їх здійснення відбувається за певними правилами, певними напрямками, що і характеризує фінансову "техніку". З подібного підходу і виходить розуміння фінансового механізму як організаційного відображення фінансових відносин. Такий підхід до визначення фінансового механізму відображає внутрішню організацію функціонування фінансів. Однак, це цілком точно відображається в понятті "організація фінансів", і ототожнювати дане поняття з фінансовим механізмом не представляється доцільним.

Другий підхід до розгляду поняття "фінансовий механізм" полягає в тому, що його розуміють як сукупність методів і форм, інструментів, прийомів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток. Даний підхід відображає зовнішню дію функціонування фінансів, характеризує фінанси як вирішальний фактор впливу держави на економіку країни. Завдяки такому аспекту суті фінансового механізму необхідно чітко визначити його складові, його структуру.

Фінансова політика реалізується за допомогою фінансового механізму, який становить досить складну систему впливу на різні сторони фінансової діяльності окремих суб'єктів. Основним вектором цього впливу є взаємовідносини держави, яка виробляє та реалізує фінансову політику, із суб'єктами господарювання, що забезпечують виробництво ВВП.

Фінансовий вплив на соціально-економічний розвиток, який лежить в основі формування і реалізації фінансової політики, здійснюється не автоматично сам по собі, а через фінансовий механізм, який відображає напрями, характер і сутність функціонування фінансів у суспільстві.

Фінансовий механізм — це сукупність фінансових методів і форм організації фінансових відносин, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Структура фінансового механізму досить складна. До неї належать різні елементи, що відповідають різноманітності фінансових відносин. До структури фінансового механізму входять п'ять взаємопов'язаних елементів: фінансові методи, фінансові важелі, правове забезпечення, нормативне забезпечення, інформаційне забезпечення.

Кожна сфера та ланка фінансового механізму є складовою єдиного цілого. Вони взаємопов'язані. Разом з тим сфери та ланки функціонують відносно самостійно. Ця обставина зумовлює необхідність постійного узгодження складових фінансового механізму.

Фінансовий метод можна визначити як засіб впливу фінансових відносин на господарський процес. Фінансові методи діють у двох напрямках: управління рухом фінансових ресурсів та ринковими комерційними відносинами, пов'язаними зі зміною витрат і результатів, з матеріальним стимулюванням і відповідальністю за ефективне використання грошових фондів. Дія фінансових методів виявляється в утворенні та використанні грошових фондів.

Фінансовий важіль є засобом дії фінансового методу. До фінансових важелів належать: прибуток, доходи, амортизаційні відрахування, економічні фонди цільового призначення, фінансові санкції, орендна плата, процентні ставки за кредитами, депозитами, облігаціями та ін.

Правове забезпечення функціонування фінансового механізму включає законодавчі акти, постанови, накази, циркулярні листи та інші правові документи органів управління. Залучення юридичних норм дає змогу встановити єдині правила організації фінансових зв'язків, захистити економічні інтереси суспільства, проводити єдину політику у сфері фінансів, забезпечити фінансову дисципліну.

Нормативне забезпечення включає інструкції, нормативи, норми, тарифні ставки, методичні вказівки, ліміти та резерви.

Інформаційне забезпечення складається з різного типу статистичної, економічної, комерційної, фінансової та іншої інформації. Сюди належать повідомлення про фінансову стійкість і платоспроможність партнерів та конкурентів, про ціни, курси, дивіденди на товарному, фондовому, валютному ринках. *Той, хто володіє інформацією, володіє і фінансовим ринком.*

Основні методи фінансового впливу на соціально-економічний розвиток — це *фінансове забезпечення і фінансове регулювання та фінансове стимулювання.*

Фінансове забезпечення - це покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів, зосереджених підприємствами та державою. Фін. забезпечення може здійснюватись у трьох формах: самофінансування (за рахунок власних коштів), кредитування (надання коштів на основі принципів кредитування), зовнішнє фінансування (на основі надання коштів з бюджету на безповоротних засадах).

Фінансове регулювання полягає у регламентуванні розподільчих відносин у суспільстві й на окремих підприємствах. Фінансове регулювання економічних і соціальних процесів відбувається через перерозподіл частини доходів підприємств, а також населення і спрямування цих коштів у бюджети і державні цільові фонди для задоволення державних потреб.

Фінансове стимулювання – це сукупність фінансових відносин, за допомогою яких можна впливати на матеріальні інтереси суб'єктів господарювання.

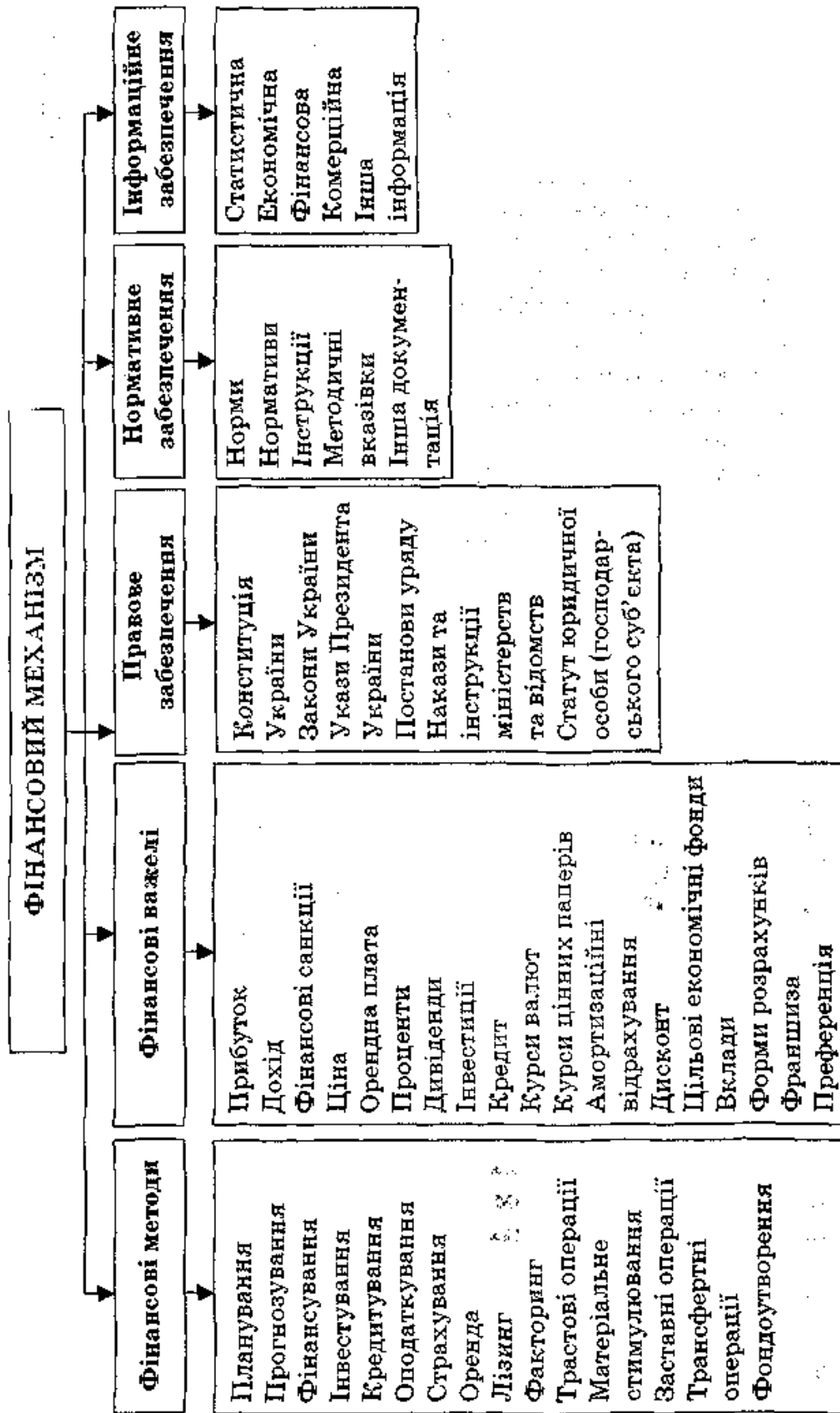

Рис. 3.3. Структура фінансового механізму

Тема №4. Фінанси суб'єктів господарювання.

1. *Фінансові ресурси підприємств, джерела їх формування*
2. *Особливості організації фінансів некомерційної господарської діяльності*
3. *Порядок використання доходів домогосподарств*

1. Фінансові ресурси підприємств, джерела їх формування

Фінансові ресурси підприємства - це грошові доходи і надходження, що знаходяться в розпорядженні суб'єкта господарювання і призначені для виконання фінансових зобов'язань, здійсненню витрат по розширеному відтворенню й економічному стимулюванню працюючих

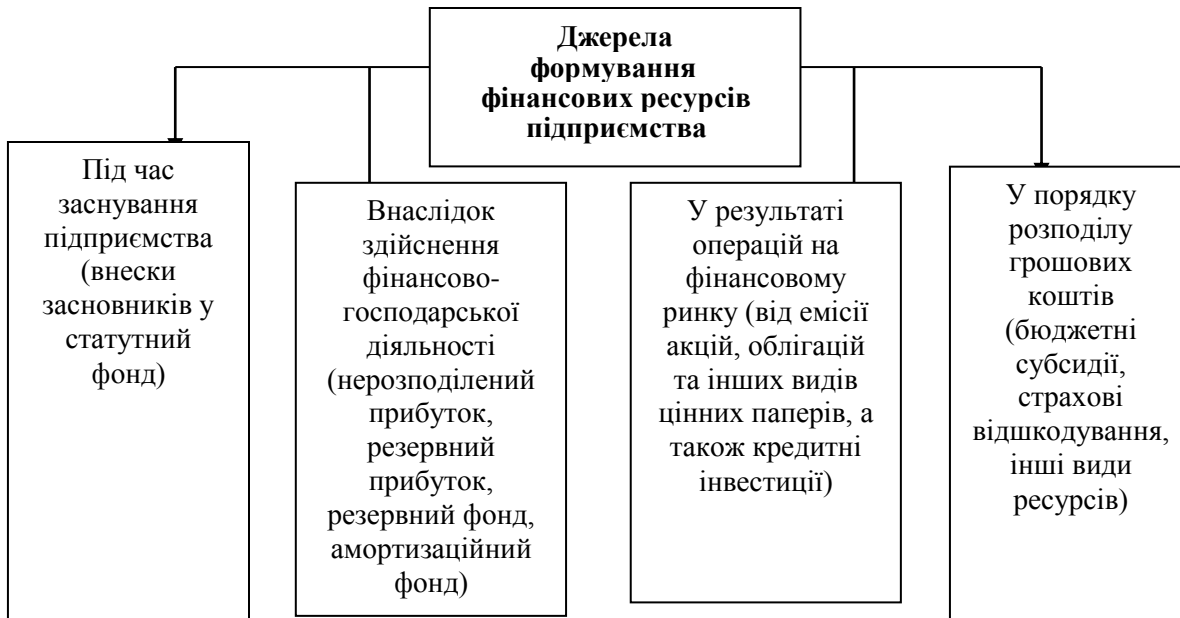
Грошові кошти на підприємстві спочатку формуються в процесі утворення статутного фонду. У подальшому вони інвестуються для забезпечення виробничо-господарської діяльності, розширення та розвитку виробництва. Саме так підприємства дістають можливість виробляти та збувати продукцію, одержувати доходи. Кошти підприємств зберігаються в касах, а також на поточному, валютному та інших рахунках у банківських установах.

У процесі реалізації продукції, робіт, послуг на рахунки підприємств постійно надходять грошові кошти у вигляді виручки від реалізації. Кошти надходять також від фінансово-інвестиційної діяльності підприємств: від придбаних акцій, облігацій та інших видів цінних паперів; від вкладання коштів на депозитні рахунки; від здавання майна в оренду. Однак підприємство розпоряджається не всіма грошовими коштами, які воно одержує. Так, у складі виручки від реалізації продукції на підприємство надходять суми акцизного збору, податок на додану вартість, котрі підлягають внесенню в бюджет. Реальним платником цих податків є споживач, а перераховує їх у бюджет підприємство, яке реалізує продукцію. Частина грошових надходжень, що залишилася після відрахувань у бюджет акцизного збору, податку на додану вартість, спрямовується на заміщення коштів, авансованих в оборотні та основні фонди, на виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом, позабюджетними фондами, банками, страховими організаціями та іншими суб'єктами господарювання. Частина грошових надходжень, яка залишилась, формує валовий та чистий дохід, прибуток.

Під фінансовими ресурсами слід розуміти грошові кошти, що є в розпорядженні підприємств. Таким чином, до фінансових ресурсів належать грошові фонди й та частина грошових коштів, яка використовується в нефондовій формі.

Основними **джерелами** формування фінансових ресурсів підприємств є *власні та залучені кошти*. До власних належать: статутний фонд, амортизаційні відрахування, валовий дохід та прибуток. До залучених — отримані кредити, пайові та інші внески, кошти мобілізовані на фінансовому ринку

Підприємство використовує різні джерела формування фінансових ресурсів.

Фінансові ресурси формуються у грошові фонди

Грошові фонди — це частина грошових коштів, які мають цільове спрямування. До грошових фондів належать: статутний фонд, фонд оплати праці, амортизаційний фонд (на державних підприємствах), резервний фонд та інші.

Статутний фонд. Формування грошових фондів підприємства починається з моменту його організації. Підприємство відповідно до чинного законодавства утворює статутний капітал.

Статутний капітал – основне первісне джерело власних коштів підприємства. Статутний капітал становить сукупність коштів засновників, необхідну для функціонування підприємства, які вкладені в активи, а також майнових прав, що мають грошову оцінку.

Порядок і джерела формування статутних фондів залежать від типу підприємства і форми власності. Розміри статутного фонду характеризують розмір коштів, які були інвестовані у фінансово-господарську діяльність.

Резервний фонд утворюється на підприємстві за рахунок відрахувань від прибутку, використовується для покриття збитків, подолання тимчасових фінансових ускладнень (не менш як 25 % статутного фонду і не менш як 5 % від розміру прибутку).

Амортизаційний фонд утворюється в процесі використання основних засобів і нематеріальних активів за рахунок амортизаційних відрахувань, використовується для їх відтворення.

Фонд розвитку концентрує кошти, які використовуються для розвитку виробництва.

Фонд оплати праці формується на підприємстві для грошових виплат працівникам за виконану роботу згідно з трудовим договором.

Фонд виплати дивідендів утворюється на акціонерних підприємствах один раз на рік для виплати акціонерам дивідендів за акціями.

Перехід до господарювання в ринкових умовах потребує нових підходів до формування фінансових ресурсів підприємств. Так, сьогодні важливе місце в джерелах фінансових ресурсів належить внескам фізичних і юридичних осіб. Водночас скорочуються розміри бюджетних і відомчих субсидій. Збільшується значення прибутку, амортизаційних відрахувань та позичкових коштів.

2. Особливості організації фінансів некомерційної господарської діяльності

Некомерційне господарювання - це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Більшість некомерційних суб'єктів господарювання підпадають під визнання їх, згідно з Податковим Кодексом України, як неприбуткових підприємств, установ та організацій, основною метою діяльності яких є не одержання прибутку, а провадження благодійної діяльності та меценатства й іншої діяльності, передбаченої законодавством.

Неприбуткова діяльність установ і організацій зумовлена забезпеченням ними певних суспільних потреб (утримання органів державної влади України і місцевого самоврядування, закладів освіти, науки, охорони здоров'я, культури, інших соціальних і господарських потреб). До неприбуткових підприємств (установ, організацій) належать:

- органи державної влади України та місцевого самоврядування, Національна академія наук України та бюджетні установи;
- благодійні та інші громадські організації;
- творчі спілки та політичні партії;
- юридичні особи, діяльність яких не передбачає одержання прибутку згідно з нормами відповідних законів, науково-дослідні установи та вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, внесені до Державного реєстру наукових установ і яким надається підтримка держави, заповідники, музеї;
- кредитні спілки, пенсійні фонди;
- релігійні організації;
- житлово-будівельні кооперативи та об'єднання співвласників багатоквартирного будинку та ін.

Неприбуткові організації вносяться до Реєстру неприбуткових організацій та установ органами державної податкової служби в порядку, встановленому законодавством.

До некомерційних суб'єктів господарювання без статусу неприбуткових належать казенні підприємства. Видами господарської діяльності казенних підприємств є виготовлення грошових знаків, цінних паперів, державних нагород, здійснення спеціального (урядового) зв'язку, виробництво армійського озброєння, експлуатація ядерних об'єктів. Інша категорія казенних підприємств представлена природними монополіями.

Поширеним видом некомерційних неприбуткових суб'єктів господарювання в Україні є бюджетні установи, які повністю утримуються коштом відповідно державного бюджету чи місцевих бюджетів.

До бюджетних установ належать: Верховна Рада; Адміністрація Президента; міністерства і відомства; місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування (районні, районні у містах, міські, селищні, сільські ради); державні підприємства, установи і організації, що фінансуються виключно з бюджетів усіх рівнів (заклади охорони здоров'я, освіти, науки, культури і спорту та інші установи й організації).

Бюджетні установи, оскільки їх діяльність не передбачає одержання прибутку, перебувають на кошторисному фінансуванні, що означає розробку і затвердження в установленому порядку кошторису видатків і їх фінансування коштом державного і місцевого

бюджетів. Доходи від підприємництва та інші надходження коштів бюджетних установ кваліфікують як позабюджетні, що включаються до спеціального фонду кошторису.

Специфічним видом неприбуткових організацій в Україні є благодійні організації, створені для здійснення безкорисливої діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб.

Джерелами формування майна і коштів для благодійної діяльності можуть бути: внески засновників та інших благодійників; благодійні внески та пожертвування, що мають цільовий характер; надходження від проведення благодійних кампаній; доходи від депозитів і цінних паперів та ін. Всі грошові надходження таких організацій повинні спрямовуватися виключно на забезпечення їх діяльності і на благодійництво. Витрати на утримання благодійної організації не повинні перевищувати 20 % її річного кошторису.

В Україні функціонують й інші види неприбуткових установ і організацій. Їх всіх об'єднує відсутність такого цільового орієнтиру як прибуток та специфіка джерел формування майна, якими переважно є вступні та інші членські внески, пожертвування, кошти Державного та місцевих бюджетів.

3. Порядок використання доходів населення.

Для того, щоб сім'я могла нормально існувати, необхідні витрати поточного характеру (продукти, одяг, взуття), витрати на товари тривалого користування (меблі, побутова техніка, автомобіль), а також витрати на відповідні послуги (освіта, лікування, задоволення духовних потреб тощо).

Витрати домогосподарства - це сукупність платежів, що проводяться домогосподарством у звітному періоді з метою забезпечення своєї життєдіяльності.

Витрати сімейного господарства розподіляють за такими ознаками.

За характером появи

•*Очікувані* – витрати, які сім'я має намір здійснити у відповідний момент часу або з певною періодичністю (наприклад, оплата комунальних послуг, навчання, харчування).

•*Непередбачені* (випадкові) – витрати, які сім'я не мала наміру здійснювати, тобто це витрати, які виникли спонтанно (наприклад, витрати на ремонт будинку, який зазнав пошкоджень у результаті стихійного лиха).

За формою здійснення

•*Грошові* – витрати, які потребують здійснення грошових платежів – як готівкових, так і безготівкових.

•*Негрошові* – витрати, які не передбачають здійснення грошових платежів, а їх обсяг визначається вартістю тих речей, предметів і продуктів харчування, які передані як допомога чи дарування родичам, знайомим та іншим особам.

За періодичністю

•*Постійні витрати* – витрати, які сім'я здійснює постійно, як на даний час, так і в майбутньому. Прикладом постійних витрат можуть бути витрати на одяг, харчування, оплату комунальних послуг тощо.

•*Тимчасові витрати* – витрати, які в майбутньому можуть зникнути (оплата послуг дитсадка, плата за навчання та ін.).

За можливістю споживання

• *Споживчі* – це витрати сім’ї і окремих її членів на купівлю продуктів харчування, алкогольних та тютюнових виробів, непродовольчих товарів, на оплату комунальних послуг, одягу та взуття, меблів, предметів домашнього побуту, побутової техніки, товарів для щоденного обслуговування житла, витрати на охорону здоров’я, транспорт, зв’язок, відпочинок та культуру, освіту тощо. До цієї групи *додатково включаються*: вартості спожитих членами сім’ї продовольчих товарів, отриманих з особистого підсобного господарства, в порядку самозаготівель або подарованих родичами та іншими особами; вартість куплених продуктів харчування, для годування домашніх тварин та непродовольчих товарів для них.

• *Неспоживчі* – включають витрати, пов’язані з веденням особистого підсобного господарства (купівля насіння, добрив, сільськогосподарського реманенту тощо), грошову і негрошову допомогу родичам та іншим особам, витрати на купівлю нерухомості, на будівництво і капітальний ремонт житла та господарських будівель, на придбання акцій, сертифікатів, валюти, вклади

до банківських установ, аліменти, обов’язкові податки (крім податку на доходи), збори та внески, повернені сім’єю борги, а також інші грошові витрати, які не згадувалися вище.

За черговістю здійснення

• *Первинні* – витрати, які необхідно здійснити в першу чергу, щоб забезпечити існування сім’ї (витрати на проживання, харчування, лікування тощо).

• *Вторинні* – витрати, без яких людина чи сім’я може підтримувати свою життєдіяльність (витрати на здійснення інвестицій, витрати на розваги і відпочинок, придбання автомобіля, яхти, виробів із дорогоцінних металів і каменів та інших предметів розкоші).

Тема №5. Державні фінанси

1. Класифікація державних фінансів за рівнем управління

В економічному житті держави фінанси виступають як доволі складне явище. За їх допомогою держава перерозподіляє значну частину валового внутрішнього продукту, який виступає головним об'єктом фінансових відносин. У зв'язку з цим фінанси прийнято розглядати як систему відносин, які склалися в суспільстві в процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту. Для виконання своїх функцій держава повинна мати у своєму розпорядженні певну величину фінансових ресурсів, які створюються в її народно-господарському комплексі.

Система фінансових відносин, які складають зміст державних фінансів, знайшла своє відображення у таких ланках:

Бюджетна система:

Централізовані грошові фонди цільового призначення:

Державний кредит

Страховання

Фінанси державних підприємств

Принципи побудови *бюджетної системи* держави регулюються бюджетним законодавством і залежать насамперед від її адміністративно-територіального поділу. Взаємовідносини між різними складовими бюджетної системи визначаються рівнем розвитку демократичних засад у державі.

Централізовані грошові фонди цільового призначення включають Пенсійний фонд, Фонди соціального страхування та ін. Вони певною мірою доповнюють державний бюджет, проте специфіка їх полягає у тому, що ці фонди мають суто цільове призначення і на інші цілі не використовуються.

Державний кредит являє собою заборгованість держави перед своїми громадянами і господарськими структурами. Його величина свідчить про раціональність і ефективність фінансової політики держави та регулюється законодавством. Великий борг дає підстави для висновку, що держава живе за рахунок майбутніх поколінь. Він лягає тягарем на видаткову частину бюджету, оскільки вимагає витрат на обслуговування боргу.

Державне майнове й особове страхування є одним з методів створення страхових фондів для збереження майна громадян і господарських структур. Держава виступає страховиком і розпорядником страхових фондів. Останнім часом все більша роль щодо створення страхових фондів належить недержавним страховим компаніям.

Основу державних фінансів становлять *фінанси підприємств і організацій державної та комунальної форм власності*. Тут створюється майже 35 відсотків валового внутрішнього продукту, який є головним об'єктом фінансового розподілу. В умовах становлення ринкової економіки частка державного сектора постійно зменшується, однак ще тривалий час цьому сектору належатиме вирішальна роль у процесах формування, розподілу та використання фінансових ресурсів країни.

За рівнями державні фінанси поділяються на загальнодержавні та місцеві.

Загальнодержавні фінанси призначені для забезпечення тих потреб суспільства, які мають загальнонаціональний характер і відображають інтереси держави в цілому. Вони, з одного боку, формують фінансову базу вищих органів державної влади та управління, а з іншого - виступають у їх руках інструментом впливу на соціально-економічний розвиток країни. Через загальнодержавні фінанси здійснюється територіальний перерозподіл ВВП з метою збалансованого розвитку окремих регіонів.

Місцеві фінанси виступають фінансовою базою місцевих органів влади та управління. Вони забезпечують регіональні потреби у фінансових ресурсах, їх внутрішньо територіальний перерозподіл. *Основне призначення* місцевих фінансів - забезпечення відносної фінансової незалежності й автономності регіональних адміністративних формувань (областей, районів) та поселень.

Основна проблема структурної побудови системи державних фінансів - установлення оптимального співвідношення між її рівнями.

Головне призначення державних фінансів - сприяти через різноманітні фінансові інституції успішному економічному і соціальному розвитку держави, забезпеченню прав і свобод людини.

Тема №6. Податки і податкова система.

- 1. Принципи побудови системи оподаткування в Україні.*
- 2. Характеристика фіскальної політики України.*

1. Принципи побудови системи оподаткування в Україні.

Податкове законодавство України ґрунтується на таких принципах:

- загальність оподаткування - кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені цим Кодексом, законами з питань митної справи податки та збори, платником яких вона є згідно з положеннями цього Кодексу;
- рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації - забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу;
- невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства;
- презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу;
- фіскальна достатність - встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями;
- соціальна справедливість - установа податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків;
- економічність оподаткування - установа податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування;
- нейтральність оподаткування - установа податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків;
- стабільність - зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року;
- рівномірність та зручність сплати - установа строків сплати податків та зборів, виходячи із необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат бюджету та зручності їх сплати платниками;
- єдиний підхід до встановлення податків та зборів - визначення на законодавчому рівні усіх обов'язкових елементів податку.

2. Характеристика фіскальної політики України.

Фіскальна політика — це заходи уряду, спрямовані на зниження безробіття чи інфляції та досягнення природного обсягу виробництва через зміну державних видатків, рівня оподаткування або через одночасне поєднання обох заходів.

За допомогою фіскальної політики уряд може змінювати структуру національної економіки, зменшувати циклічні коливання, досягати повної зайнятості, сприяти економічному зростанню, впорядковувати державні фінанси, боротися з інфляційними спалахами тощо. Особливого значення набуває фіскальна політика в перехідній економіці. Це пов'язано передовсім із тим, що уряд уже не може використовувати такі традиційні інструменти командної економіки, як директивне планування та централізоване ціноутворення.

В залежності від методів проведення фіскальна політика може бути дискреційною чи недискреційною.

Дискреційна політика (від латинського *discretio*) - політика, що проводиться державою на власний розсуд, тобто свідоме, суб'єктивне маніпулювання податками і державними витратами для зміни реального обсягу національного виробництва.

Недискреційна фіскальна політика означає використання вмонтованих стабілізаторів (податків, допомоги за безробіттям і малозабезпеченістю тощо). Автоматизм їх дії полягає в тому, що у випадку збільшення чистого національного продукту зростають податкові платежі у бюджет і, навпаки, при зниженні чистого національного продукту податкові надходження до бюджету зменшуються, отже, відповідно зменшуються й розміри допомоги за безробіттям, малозабезпеченістю тощо.

Засоби фіскальної політики.

Традиційно *засоби фіскальної політики поділяються на економічні і адміністративні*. Критерієм такого поділу є безпосередність впливу засобу на мету. При застосуванні економічних засобів у суб'єктів економіки залишається певна свобода вибору, при адміністративних вона виявляється обмеженою.

За всіх відмінностей економічних та адміністративних засобів між ними є дещо спільне: жоден економічний засіб не може здійснитися без адміністративних зусиль - певних законодавчих актів та дій органів виконавчої влади.

Економічні засоби.

Бюджетно-податкова політика здійснюється через податкові ставки та пільги, розподіл податкових надходжень за рівнями бюджетної системи (місцевим, середнім та центральним), певну структуру витрат, балансування бюджетів тощо.

Заходами грошової політики є норми банківських резервів та міжбанківських кредитів, норми процента за облігаціями та терміни їх випуску, регулювання грошової бази. Завдяки цим заходам досягається збільшення (або зменшення) сукупного попиту, стимулювання (або стримування) виробництва через вплив на кредит та інвестиції тощо.

У межах соціальної політики як засоби використовуються: диференційоване оподаткування доходів, обов'язкове страхування по безробіттю та втраті працездатності, різні види соціальної допомоги. В результаті цих заходів забезпечується необхідний мінімум споживання, перерозподіляються доходи, обмежується безробіття, гарантується здійснення соціальних програм (підтримки сім'ї, забезпечення житлом, підвищення рівня освіти та культури тощо).

Засобами зовнішньоекономічної політики є податки, проценти за інвестиціями, пільги виробникам, що працюють на експорт, зміни у валютному курсі. Наслідком використання цих засобів може стати стимулювання або обмеження експортних можливостей держави.

Адміністративні засоби.

До типових адміністративних засобів належать: планування обсягів виробництва та цін для підприємств, через які здійснюється природна державна монополія, антимонопольне регулювання та протидія затуханню конкуренції, розробка державних норм та стандартів (мінімальної зарплати, якості виробів, шкідливих викидів у довкілля), ліцензування експорту, консервування частини національних ресурсів, обмеження виробництва щодо деяких його видів чи на певних територіях.

Фіскальна політика - це заходи уряду спрямовані на збереження повної зайнятості та виробництва не інформованого ВВП шляхом зміни державних видатків системи оподаткування та підходів до формування державного *бюджету в цілому*.

Фіскальна політика - це сукупність заходів держави у сфері оподаткування і державних витрат.